

- буд. профілю України і Росії / Харк. держ. акад. дизайну і мистец. Харків, 2006. Вип. 4/6. С. 91–94.
4. Алфьорова З. І. Межі видимого. Становлення візуального мистецтва : монографія. Харків : ХДАК, 2008. 268 с.
 5. Бобровская М. А., Галкин Д. В., Самеева В. С. Новые информационные технологии в современной сценографии // Гуманитарная информатика 2013. № 7. С. 93–105.
 6. Боднарчук Олег Шоу. Как создать грандиозное шоу. Київ: «ТАК видавництво», 2020. 360 с.
 7. Герасимова И. А. Искусство и наука видения. Визуальный образ (Междисциплинарные исследования) // Рос. акад. наук. ин-т философии ; отв. ред. И. А. Герасимова. Москва : ИФРАН, 2008. С. 4–26.
 8. Липківська Г. К. Мультимедійні засоби на сучасній театральній сцені // Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Сценічне мистецтво: зб наук. пр. / Київ. Нац. унів. культ. і мис. Київ. 2018. Вип. 1. С. 103–115.
 9. Попова Т. М., Поддубных Е. Н. Инновационные техники визуализации средствами информационно-коммуникационных технологий // Учёные заметки ТОГУ. 2014. Т. 5. № 3. С. 57–62.
 10. Триколенко С. Формування сценічного середовища за допомогою мультимедійних засобів // Вісник прикарпатського університету. Мистецтвознавство: зб. наук. праць. Івано-Франківськ, 2015. Вип. 30–31 (2) С.78–82
 11. Юдова-Романова К. Модернізація театрального простору: сучасний мистецтвознавчий контекст // Народознавчі зошити. 2019. № 1. С. 259–265.

ТЕАТРАЛЬНА ПЕДАГОГІКА – МАЙДАНЧИК КРЕАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО МИСТЕЦТВА ТЕАТРУ: ТВОРЧІ МАЙСТЕРНІ, ЛАБОРАТОРІЇ, МАЙСТЕР-КЛАСИ

С. М. Шумакова

*Кандидат мистецтвознавства, доцент,
Харківська державна академія культури,
Харків, Україна*

Summary. Theorists usually ignore the conceptualization of the "creative workshop", which has different semantic essences, to some extent intersecting in the context of theater pedagogy, which actualizes the external and internal contextual conceptual redefinition and rethinking of theatrical creative studio as such.

The concept of "creative workshop" as a theatrical form is associated with the development of scientific metaphors or metaphors of science in the humanities. Extremely widespread in the artistic practices of the twentieth century, the "creative workshop" has become a metaphor, the name of events aimed at exploring the changing potential of the art of theater.

An attempt is being made to understand with the creative workshop in the art of theater.

Keywords: theatrical pedagogy; a platform for a creative approach to the art of theater; creative workshop; laboratory master-class.

Терминологічні системи гуманітаристики, якими вона в науковому дискурсі оперує, понині по відношенню до театральної творчої майстерні / театральної лабораторії є індеферентними, залишаючи її на периферії своєї

уваги, навіть не знайшлося для неї і мистецтвознавчого термінологічного інструментарію.

Дотепер теоретична концептуалізація не торкнулась театральної творчої майстерні, якій притаманні різні смислові сутності, що певною мірою перетинаються, актуалізуючи зовнішньо- і внутрішньоконтекстуальне концептуальне перевизначення і переосмислення театральної творчої майстерні в її суті.

Творча майстерня як театральна форма, є пов'язаною з розробкою метафор науковості / наукових метафор у гуманітарному знанні. Надзвичайно поширюючись у художніх практиках ХХ століття, «творча майстерня» стала метафорою, назвою заходів, що націлені на дослідження змінотворчого потенціалу мистецтва театру.

Наведемо аналітичний огляд щодо творчої майстерні в сучасному мистецтві театру з різноманітністю його художньо-навчальних платформ.

Сучасна театральна педагогіка з її принципами, методологічними стратегіями, інноваціями педагогічного процесу, відбивається в широкому спектрі заходів різних рівнів: майстер-класів, творчих лабораторій, творчих майстерень тощо.

Тож сучасна театральна педагогіка – універсальний майданчик креативного підходу до мистецтва театру, опанування навички критичного мислення, викладення у зрозумілий спосіб власних думок з аргументацією – включає в себе майстер-класи, творчі майстерні, лабораторії, воркшопи від провідних майстрів, фахівців та експертів театральної справи.

У рамках таких заходів, які досить умовно поділяються (практично не поділяються, а є змістовно суголосними творчій майстерні) передбачені зустрічі з видатними майстрами, коли особливого значення набуває реалізація творчого осягнення та осмислення нового знання, опанування творчого мислення як такого.

Це, по суті, можуть бути практикуми, тренінгові заняття, обговорення проблемних ситуацій, семінари, організовані в інтерактивній формі, що сприяє успішному освоєнню професійних нюансів і тонкощів. Отже, це – ефективна навчально-дидактична форма, що надає нові знання й дозволяє розкрити творчі можливості, стимулює набуття професійного досвіду.

Поняття «творча майстерня» широко використовується у сфері театального мистецтва, зокрема режисури та акторської майстерності. Найчастіше під творчою майстернею чи майстер-класом розуміють відкритий захід як презентацію досвіду фахівця, який досяг високого мистецтва у своїй справі. Творча майстерня є змістовно суголосною із семінаром, який проводить експерт певної дисципліни, для охочих поліпшити свої практичні досягнення.

Творча майстерня – це:

- репрезентований власний досвід як розроблений оригінальний метод або авторська методика, що спирається на принципи майстра та має певну структуру;

- особлива навчальна форма, яка заснована на практичних діях і демонстрації творчого вирішення проблемного завдання;
- це основний засіб передачі концептуально нової ідеї, авторської педагогічної системи (педагог як професіонал протягом часу виробляє індивідуальну (авторську) методичну систему, що включає ряд дидактичних методик, власних «ноу-хау» і т.п.);
- ефективна форма передачі знань і обміну досвідом, центральною ланкою якої є демонстрація оригінальних методів освоєння певного змісту за активної ролі всіх учасників;
- відкрита педагогічна система, що дозволяє демонструвати новий погляд на розглядуване питання, який показує способи подолання консерватизму й рутини його звичного розуміння.

Творча майстерня у царині театрального мистецтва спирається на базове її підґрунтя – *творчість*, природну для, наприклад, режисера чи актора, професійну відповідальність за результат праці, прагнення до реалізації своїх поглядів.

Творча майстерня – це педагогічна технологія, заснована на продуманій у всіх деталях моделі спільно здійснюваної діяльності, реалізації навчального процесу із забезпеченням комфортних умов з особливим настроєм, коли її ознаками є:

- максимальна «включеність» і активна позиція учасників;
- діалогічна і полілогічна дискусійна взаємодія;
- деяка невизначеність і можливість для імпровізації в завданнях;
- низький ступінь регламентації дій учасників;
- свобода вибору змісту, способів, технік, форм і засобів діяльності;
- зіткнення інтересів, наявність інтриги чи парадоксальності запропонованих завдань;
- психологічна підтримка учасників і атмосфера відкритості, творчості, доброзичливості та взаємної довіри.

Роль майстра у творчій майстерні:

- формулювання мети кінцевого результату заняття та підбір відповідних матеріалів;
- постановка питань, що пропонуються до осмислення, вивчення певної проблеми;
- створення робочої, але водночас ненапруженої атмосфери;
- не нав'язування своїх думок, залишення простору для творчості;
- відтворення особливого творчого простору.

(Наприклад, майстер – театральний режисер – торкається питання можливості навчитися мислити «як режисер», репрезентує власну професійну інтерпретацію основних режисерських кроків на шляху створення й розробки ідеї + нетривіальна практична складова з метою поглибленого осмислення інформації).

Методика проведення творчої майстерні ґрунтується як на педагогічній інтуїції педагога, так і на сприйнятливості аудиторії – це двосторонній процес, і відносини «майстер-педагог – учень» постають абсолютно виправданими. Тому творчу майстерню нерідко називають школою розпізнавання смислів, знаків і прийомів певного напрямку в мистецтві. Крім чисто практичного призначення, творча майстерня має ще одну дуже важливу мету – інтелектуально-естетичне виховання, розвиток здібності самостійно і нестандартно мислити.

Отже, ціннісна значущість технології творчої майстерні полягає в тому, що вона націлена на *формування унікального творчого середовища*, в якому затверджується ставлення до професійного пізнання як певної фази процесу вростання кожного індивіда у світ нових фахових знань, набуття бажаних компетентностей.

Технологія майстерні чи майстер-класу безпосередньо пов'язана з формуванням навичок та вмій конкретного вектору творчої діяльності. Творча майстерня чи майстер-клас дозволяє підвищити професійну грамотність і креативність учасників, розвинути навички творчого осягнення як такого та осмислення нового знання.

У технології творчої майстерні чи майстер-класу можна виділити кілька основних концептів:

- створення умов для певного навчання з урахуванням формування інтерактивного освітнього простору як «живого» спілкування на професійні теми;
- сприяння професійному та особистісному розвитку учасників, формування професійних компетенцій та високої професійної культури.

Творча майстерня чи майстер-клас – це форма організації освітнього процесу, яка створює творчу атмосферу та психологічний комфорт і, безумовно, сприяє особистісному зростанню як учасників, так і педагога-майстра, іншими словами, створює умови для сходження кожного учасника до нового знання і нового досвіду шляхом – і певного самостійного, і колективного відкриття.

Технологія майстерень є започаткованою у Франції в 20-х рр. ХХ ст. представниками «Groupe Francais d'Education Nouvelle (GFEN)», засновником якої є А. Бассіс. Представники GFEN (А. Бассіс, О. Бассіс, Г. Башляр, А. Валлон, М. Дюком, А. Дюні, П. Колен, Ж. Кордон, П. Ланжевен, Ж. Піаже) визначили процес навчання як відкриття учнем нового в собі та світі. Пошук повинен бути творчим і проходити в рамках ефективної взаємодії суб'єктів освітнього процесу з педагогом (Майстром) через набуття нових знань, навіть відкриття.

Алгоритм проведення майстерні, згідно позиції Анрі Бассіса:

- створення емоційного настрою, що мотивує творчу діяльність кожного, через включення почуттів, підсвідомості, формування особистісного ставлення до предмета обговорення (для цього може бути

злученим все, що викликає потік асоціацій чи може розбудити почуття – образ, текст, мелодія тощо);

- робота з матеріалом;
- співвіднесення своєї діяльності з діяльністю інших: робота в малій групі (ключовим завданням постає надання самооцінки та проведення самокорекції), збагачення свого досвіду шляхом нових знань;
- кульмінація творчого процесу: осяяння, нове бачення обговорюваного предмета, внутрішня свідомість поглиблення в проблему і пошук відповідей;
- рефлексія – відображення, самоаналіз, узагальнення думок та емоцій, що з'явилися під час проведення майстерні.

Творча майстерня чи майстер-клас є багатим матеріалом для рефлексії всієї аудиторії, вдосконалення подальшої роботи всіх. Створювана атмосфера, побудована за вищенаведеною технологією, безумовно, сприяє і стимулює творчий саморозвиток особистостей всіх учасників. Постулати «кожен має право висловити свою точку зору» і «повага думки партнера» створюють умови для найбільш повного самовираження.

Спорідненими з поняттям «творча майстерня» є «майстер-клас», «воркшоп», «тренінг», «семінар».

Майстер-клас – це захід, на якому експерт ділиться своїми практичними напрацюваннями в неформальному стилі, можуть бути присутніми новачки.

Воркшоп (workshop) в перекладі з англійської – «майстерня» або «цех» – це колективний навчальний захід, який передбачає активну участь кожного (використовуються у західних країнах дуже давно і вже довели свою ефективність). Наставник створює умови для проведення навчального дійства, надає вихідні дані для аналізу, матеріали, точку відліку, але ухиляється від самого процесу навчання. А учасники максимально залучаються до процесу, експериментують, привносять власні ідеї й думки, вивчають проблему в контексті її конкретики, сперечаються й намагаються прийти до компромісу. Результат кожного залежить від ступеня його залученості та злагодженої командної роботи.

Тренінг – це ряд навчальних заходів, на яких експерт представляє аудиторії теоретичні позиції та прикладні навички в окресленій професійній області.

Семінар – це захід, де експерт ділиться досвідом та відповідає в кінці зустрічі на питання аудиторії (здебільшого відвідувачі семінару глибоко володіють темою і приходять послухати конкретного експерта).

Всім цим заходам характерні: виклик дидактичним традиціям у світлі нового мислення, не стільки донесення нового знання, скільки створення його «побудови» безпосередньо за умови участі всіх присутніх, у полеміці думок.

Різнорівневі заходи презентативно-навчального характеру, які представляють надбання сучасного сценічного мистецтва, надають можливість

відбиття, насамперед, багаті палітри пошуків і тенденцій мистецтва сцени в контексті культурного життя сьогодення, стимулювання реальних художньо-творчі надбань.

Творчі майстерні, лабораторії та майстер-класи – особливий вид художньо-навчальної діяльності, що представляє різні системи методичних прийомів та способів органічного включення театральної творчості в цілісний процес «сприйняття-навчання» його учасників, охочих адаптуватися в умовах динаміки сучасного ринку.

Майстерня – технологія, за допомогою якої майстер-педагог через створення емоційної атмосфери вводить учасників в процес пізнання, де кожен може проявити себе як творець, зробити відкриття в предметі і в собі через особистий досвід. Майстер ніби «занурює» учасників в матеріал та систему дій, що сприяє проявленню творчого «Я» кожного.

Робота у творчих лабораторіях і майстер-класах не виходить за рамки режисерсько-виконавських взаємодій з аудиторією. Це не означає їх однотипність або односпрямованість під впливом майстра-модератора, націленого на реалізацію режисерсько-виконавських взаємодій з учасниками лабораторії або майстер-класу, в рамках яких *оголошується нове як «винахід нових засобів виробництва»* (наприклад, лабораторна робота з акторської майстерності як винахід акторської техніки) або нове розуміння структур вистав, що і можна, безумовно, вважати винаходом нових засобів виробництва. Поняття лабораторії пов'язане з можливістю опанування новим знанням як переосмисленням, раціоналізацією, удосконаленням, оновленням засобів виробництва.

Лабораторна робота, по-перше, зводиться до процесу «винайдення» нових засобів театрального виробництва, по-друге, до естетизації самого художнього виробництва. У сутності характеристики лабораторної роботи спостерігається особливе шанування творчого процесу як такого, інтерес до його подробиць, з огляду на сукупність методів і засобів для реалізації певного змісту навчання, що можна вважати прагненням до поширення «особливого знання» певного майстра, його «особливого методу». Такий підхід змушує звернути увагу на фрагменти, до яких апелює конкретний майстер (наприклад, до таких категорій, як квінтесенція театру, визначення театру, суть театру, формула театру та ін.). І, нарешті, виділяється ще одна неодмінна характеристика лабораторної роботи як звернення до варіативної практичної роботи із зазначенням її публічного характеру.

Подібна організація навчання звернена до виявлення цінності «таланту і майстерності, що розуміється як володіння ефективним інструментарієм театральної сфери», коли участь у роботі майстерні – це інтенсивна робота кожного окремо і всіх учасників разом. Саме технології творчої майстерні чи майстер-класу, здебільшого формують і нове розгорнуте розуміння професійних питань сфери мистецтва театру, і потребу в такому навчанні.

На придбання нового досвіду в режимі творчої майстерні чи майстер-класу особливо спрямована, насамперед, молодь, зазвичай здобувачі вищої освіти творчих спеціальностей, адже на таких заняттях в розкріпачених обставинах та поза суворим викладацьким контролем, не тільки можна опанувати важливими фаховими навичками, але і встановити контакти, які плідно використовуються у подальшому часі.

Майстерня пропонує спільне понятійне поле і допомагає учасникам співналаштуватися для конструктивної взаємодії й співпраці. Разом з тим, вона постає в якості «освітнього курсу», практикуму по набуттю нового досвіду, бо найбільш цінним досвідом для учасники творчих лабораторій вважається можливість партнерської співпраці.

Структурно-змістове наповнення творчих лабораторій і майстер-класів

Кожен з майстер-класів постає освітнім і творчим простором, що забезпечує рівні можливості як для майстрів, охочих поділитися своїми знаннями, секретами та тонкощами професійної майстерності на шляху їх творчого самовираження і самореалізації, так і для учасників.

Творчі майстерні допомагають знайти інструменти, з якими можна йти у «життя»: знайти свою точку відліку, ловити «дійсність», ставити, створювати «свої власні» світи. Учасники, знаходячись у полі різних методик, залучені до різноманітних практичних робіт – від появи сценарію до появи вистави – під керівництвом одного з майстрів засвоюється, наприклад, методика проходження всіх фаз відносно народження сценічного твору – від ідеї до постановки – як зрозуміння творчого процесу зсередини, що спирається на нові знання та практичне їх опрацювання на курсах.

Наприклад, методологія викладання Петра Фоменка сприяла створенню навколо справжньої, тотальної любові, яка заряджала всіх навколо. Сутність його методики важко вербалізувати: театр для нього – це жива гра; справжній творчий процес – один єдиний цілісний механізм. Всі актори оживали в руках режисера та ставали геніальними, відчуваючи себе особливими. Він добивався мелодійності ролі, опрацьовував кожну інтонацію, кожний наголос, що було певною магією творення.

У свою чергу, наприклад, майстерня Л. Додіна регламентує: щоб стати особистістю творчою, слід розкрити свою природу. Майстер оперує етюдним методом у своєму стилі, що стає «магічною грою присвячених», і, як ніде докладно, об'ємно, з різних сторін, розглядається життя людини – фізичне, інтелектуальне, емоційне – як дія, уява, імпульси, зв'язки, реакції. Щоб стала спонтанною п'ятихвилинна сцена та щоб увійти в роль, спочатку потрібно виконати сотні попутних імпровізацій, етюдів, в яких дії «почуються» і стануть багаторівнево «досліджені» тілом, думкою та уявою з метою відбиття обставин, причин, контекстів і наслідків певного шматочка життя. Додінська майстерня вимагає особливої широкості, ґрунтуючись на тому, що в ролі відбувається глибоке відкриття актора як людини, що зні-

має психологічні «захисні костюми» і маски, які носяться у житті. Майстер навчає занурюватися, розуміти, вибудовувати послідовність драматичних подій, «проживати» весь шлях, проникати в чужу логіку, чужі обставини та природу почуттів й вибудовувати спілкування на глибокому рівні не механічно, а живим образом кожного разу.

Отже, сутнісно-змістовим підґрунтям лабораторій чи майстер-класів є певні театральні-педагогічні концепції, джерелом яких є сама театральна практика, стихія сценічної культури як такої.

Алгоритм побудови творчої лабораторії або майстер-класу спирається на обов'язкові чинники:

- сутнісна новизна, професійно-практична значущість пропонованого контенту сфери сценічного мистецтва;
- заперечення ненатхненної професійної псевдо-майстерності;
- чітке структурування матеріалу;
- художня змістовність та емоційно-експресивна форма подачі матеріалу;
- яскравий і контрастний виступ;
- ритмічне чергування тематичних блоків контенту, що відтворюють емоційну цілісність творчої атмосфери;
- звернення до індивідуальних потреб учасників заходу.

Крім того, можна виокремити спеціальні блоки, які становлять сутність творчої лабораторії або майстер-класу:

- проблемний – пошук нових знань в області театральної творчості, актуального нині театру, що сприяють розкриттю обраної теми / поставленого питання;
- аналітичний – розгляд і аналіз необхідних дій щодо вирішення окресленої профпроблеми;
- репродуктивно-конструктивний – практична демонстрація професійного досвіду;
- прогностична – передбачення можливостей, що відкриваються, на основі осягнення нового досвіду, проникнення в шукану сутність поставленого питання.

Зазвичай в кінці майстер, який ділиться особистими знаннями з аудиторією, пропонує кожному учаснику самостійно підвести підсумок, що дозволяє уникнути зайвої повчальності та підвищити загальний «емоційний градус».

В контексті практичної сторони роботи лабораторії нерідко виникає вищезгадане поняття «тренінг», що нерозривно пов'язане з професійною лексикою театру. Тренінг, з одного боку, акцентує процес підготовки театального інструментарію (якщо можна так сформулювати), а з іншого боку – підкреслює процесуальність роботи. Поняття тренінгу нерідко відноситься до різних систем акторських вправ, свого роду тренувань самопочуття, фізичного стану, емоційного стану, уваги. Тренінги, безумовно, притаманні моделі лабораторії.

Творчі лабораторії та майстер-класи, максимально включаючи власну емоційну складову, відходять від звичного формату освітнього заходу, де учасники виступають переважно в якості пасивних об'єктів навчання. Навпаки, в таких творчо-освітніх проєктах театральна творчість постає проникненням в магію, таємниці майстерності – режисерської, акторської, сценографічної, драматургічної, сценарної тощо. Іншими словами, вони виступають активною навчально-розвиваючою формою діяльності, орієнтованою як на пізнання абсолютно нових знань, так і розгляд їх під несподіваним кутом зору.

Учасники таких заходів пізнають нові тенденції в розвитку сьогоденного театру та його здатності донести до дуже скептичного нині глядача сценічну Правду, інтенсивно освоюють великий матеріал й нерідко підпадають під вплив чарівності особистості майстра, тим самим, знаходячи важливі навички самовираження і самоствердження особистості, як наприклад, у загальновідомій тезі Римаса Тумінаса, який наголошує: «Будь-який спектакль починається з якогось порушення в житті й у всесвіті, а потім він відновлює зруйноване, веде до щастя і торжества».

Творча лабораторія або майстер-клас пропонує багатий спектр нових знань і можливостей розвитку власних творчих здібностей всіх учасників не тільки в тематично обумовлених рамках, а й в сприйнятті і розумінні мистецтва театру в цілому. Творча лабораторія або майстер-клас, що особливо важливо, формує почуття особистісної присутності у сучасній культурі. Крім того, що ще більш важливо, сприяють становленню цілісного образу світу культури людини.

Являючи собою невід'ємну частину театральної культури сьогодення, майстер-класи, творчі лабораторії, майстерні тощо є творчим спілкуванням, що відкриває можливості для ефективного професійного навчання та творчої взаємодії, в результаті чого набуваються нові знання й новий досвід, зароджуються нові мистецькі ідеї.

Майстерня виступає засобом забезпечення унікального комплексу фахової співпраці та обміну досвідом, де вибудовується діалог суголосних позицій щодо переосмислення новітніх цілей і завдань театрального мистецтва сьогодення, його форм і змістів. Майстерню доцільно оцінювати і в якості методики, і в якості «філософії театру», концепції творчого методу, який спирається на власний творчий пошук майстра, його принципи в існуючих суперечливих історичних умовах, коли суспільство перебуває в ситуації трансформації, а мистецтво і художник – у пошуках свого нового покликання.

Творча майстерня – це одна з форм освітньої діяльності, що дозволяє набутти нового професійного знання, мати можливість задоволення своїх бажань і потреб у творчості.

У форматі творчої майстерні актуалізується очевидність того, що теорія без практики – порожнеча, тому відбувається зосередження на практичних елементах занять з режисури, акторської майстерності, сценарного

мистецтва тощо, специфіка яких – зв'язок з театральною дійсністю, надання актуальних знань та конкурентних фахових навичок. Творча майстерня – це лекції, курси, практичні заняття, майстер-класи й воркшопи, що побудовані на співвідношенні теорії й практики з метою оволодіння професією та фаховим конкурентоспроможним знанням у динамічно мінливому світі. Учасники в групах виконують практичні завдання, осмислюють свої та чужі погляди у діалозі з майстром. Творча майстерня – це інший рівень занурення у проблеми професії, у порівнянні з класичним теоретичним курсом, – це більш глибоке їх опрацювання. Творча майстерня, лабораторія чи майстер-клас, як універсальний комунікаційний канал, зазвичай є орієнтованим на заперечення псевдомайстерності та відбиття: художньої змістовності; емоційно-експресивної форми подачі навчального контенту з чітким структуруванням; яскравий виступ.

Творчі майстерні, що виступають засобом усвідомлення театральної культури в розмаїтті її сучасних форм та контекстів, сприяють опануванню професійним інструментарієм, і у кожному випадку сутнісно-змістовим «екстрактом» є певні театральні-педагогічні концепції конкретних майстрів.

Творча майстерня / лабораторія – зазвичай передача в атмосфері творення педагогічного досвіду, що являє собою розроблений авторський метод або оригінальну методичку.

